

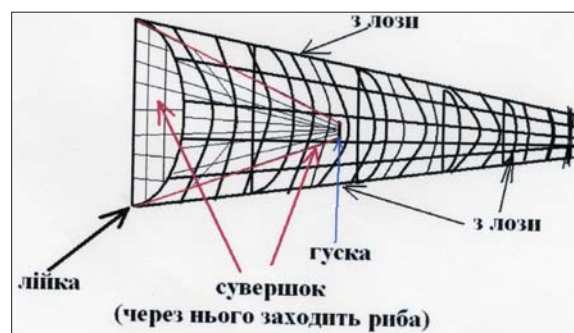
Сергій Сіренко
(Київ)

ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕДИЦІЇ НА ЗАКАРПАТТЯ

У науковій діяльності етнологу неабияке значення має експедиційна робота – один з етапів дослідження, що ґрунтується на безпосередньому збиранні фактичного матеріалу. У кінці листопада 2008 року відбулася етнографічна експедиція до Закарпатської області, організована Інститутом мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України для збирання матеріалів до планованої теми: «Слідами Павла Чубинського». У ній брали участь Наталя Гаврилук (керівник експедиції), Зоя Гудченко, Олена Боряк, Анатолій Момрик, Ірина Коваль-Фучило, Сергій Микитчук та Сергій Сіренко.

Збирання етнографічних матеріалів відбувалось польовим способом, під час якого використовували такі види дослідження: особисті спостереження дослідника (переважно житлобудівництво); опитування населення

(у Воловецькому районі в с. Верхні Ворота та в Міжгірському районі в селах: Присліп, Сопки, Колочава, Облівське, Голятин, Верхній Бистрий); фіксація речових матеріалів шляхом замальовок, фотографування (мал. 1).

Мал.1

Автор цих рядків зосередився на збиранні матеріалів з одного з важливих у Карпатах промислів – рибальства. Експедиційні мате-

ріали свідчать, що традиційний рибальський промисел сьогодні зазнав чималих змін. Для занепаду рибальства є декілька важливих причин. По-перше, неконтрольована вирубка лісів потягнула за собою зміління або й пересихання річок. По-друге, слабкий контроль державних органів за екологічною чистотою місцевості (нерідко у водойми потрапляють дизельне паливо, відходи від хімічного виробництва та ін.) так само не сприяє лову риби. Окрім того, починаючи з кінця ХХ ст., рибу почали хижацьки винищувати за допомогою сіток, електровудок¹, що може незабаром привести до повного зникнення рибних запасів. Інформатори свідчать, що ще до 1990-х років риби в річках було досить, що сприяло активному рибальському промислові. Традиційними знаряддями й способами ловлі риби були *павук, верша, сак, ятір, волок, кишиця, списи*.

Можна назвати кілька традиційних рибальських знарядь, що побутують у цьому регіоні. З них чи не найпоширенішими є *верші*. Верші мали конусоподібну форму, плелися з лози і складалися з «лійки», куди запливає риба, з «сувершка» і «гуски», які не дозволяють риби втекти з верші (мал. 1, 2, 3). Кладуть пристрій на дно річки, огорожуючи з боків камінням, а згори – лозою, щоб риба не могла обминути западню. У верші рибу заганяють, б'ючи палицями по воді, спрямовуючи рибу в пастку. Цим знаряддям зазвичай ловлять харюса (тут його називають «пір'є»), лосося.

Мал.2

Мал.3

Подібним до верші знаряддям є *ятір*, який трапляється й на інших теренах України². Він так само належить до знарядь-пасток, а його відмінність від верші полягає в тому, що він має циліндричну форму і складається з кілець, обтягнутих сіткою, яку тут у Карпатах називають «черв'як-глиста».

Ловили рибу також за допомогою *волока*. Він складався з лозяного пучка, зв'язаного дротом, який клали на дно річки й коливали. Риба застрягала поміж лозою.

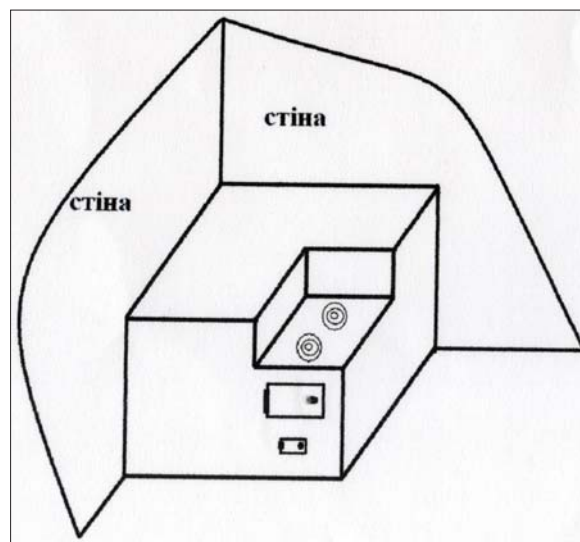
Ловили рибу й знаряддям іншого типу, наприклад, *саком*. Він був пристосований для лову риби в каламутній воді. Тримали сак за ручку, завдовжки до 4 м, тягнути його до берега, загрибаючи рибу.

Робили також у річці пристрій, схожий на гребельку – кишицю. За допомогою лози й каміння робили гатку таким чином, щоб вона пропускала воду, а риба при цьому затримувалась і ставала легкою здобиччю. Перегороджували також річку так, щоб вона мінjala русло. Коли через певний час гатку розбирали і річка поверталася на старе місце, риба залишалася на суші. Таким чином можна було за годину наловити до 50 кг риби.

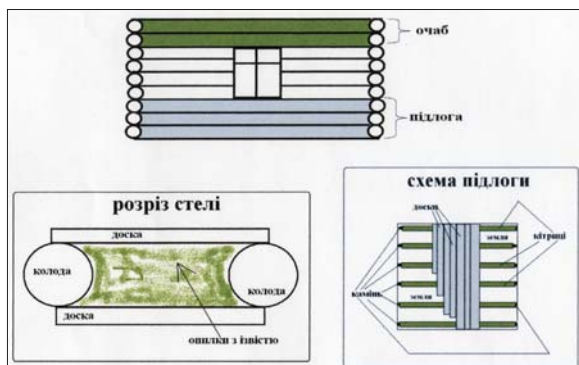
Для зберігання риби свіжою до закінчення лову, для неї робили «кринички» в заглибинах берега. Вихід до річки закладали камінням, щоб риба не втекла.

Нині ловлять переважно сітками, а також вудочками й спінінгом.

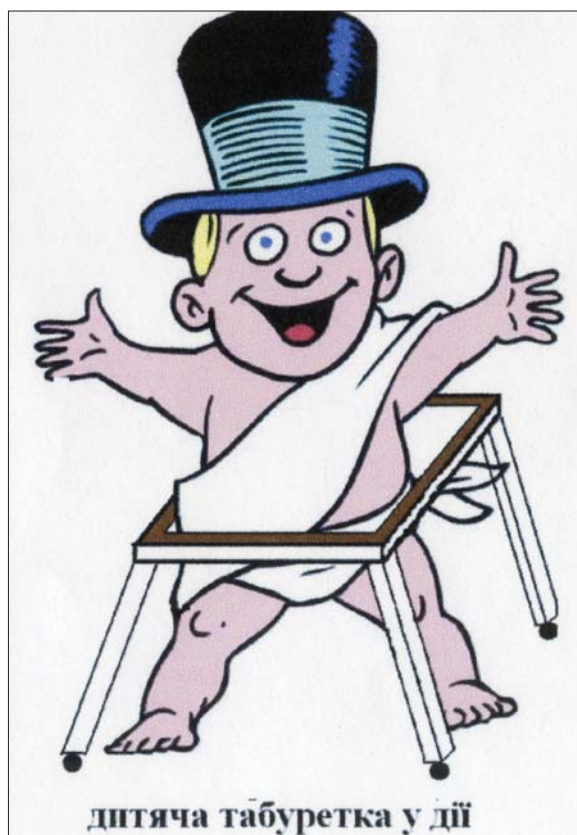
У Міжгірському районі зафіксовано також деякі предмети матеріальної культури: плити для опалювання приміщення (мал. 4), деякі елементи житла (мал. 5) і дитячі «ходунки» (мал. 6).

Мал.4

Мал.5

Мал.6

Нам вдалося зафіксувати й такий важливий елемент духовної культури, як сватання. Досить цікаво воно відбувалося в с. Верхні Ворота. До 1945 року між батьками було заведено домовлятися про одруження своїх дітей. Вони узгоджували кількість приданого, день сватання. У 30–40-х роках ХХ ст. сватання називалось «обзорами», а після війни до сьогодення називають «сватанками»³.

Обзори відбуваються у неділю. За звичаєм, свати мають приходити вранці. Бажано, щоб молода ще не прокинулась («не злізла з печі»). Часто приходили навіть о четвертій годині ранку⁴. Знаючи про сватання, родина молодої ще звечора готувала закуски і випивку.

Наступної неділі після сватанок батьки дівчини йшли дивитися на сім'ю молодого. Саме в цей день домовлялися про весілля, а також про майбутнє помешкання молодих⁵.

Після цього молоді йшли до священика, повідомляли про заручини, писали «оголошення». Протягом двох тижнів священик після служби оголошував про заручини хлопця і дівчини. Односельці під час оголошення могли назвати причину, чому ці молоді не можуть одружитися. Причиною скасування весілля могло бути виявлення родинних зв'язків між молодою й молодим⁶.

Коли молоді приходили до священика повідомити про заручини, то він влаштовував їм випробування. Майбутнє подружжя повинне було виконувати різноманітну роботу по господарству для з'ясування, чи зможуть вони власними силами господарювати. Такий звичай існував ще в ХІХ ст.

У с. Колочава кумів вибирають не на хрестини, а для весілля. До 30-х років ХХ ст. обирали лише двох кумів, а починаючи з 40–80-х років, – чотирьох. З 90-х років минулого століття беруть по 15–20 пар. Таку кількість кумів обирають з «меркантильних» міркувань. Адже куми зобов'язані дарувати на весіллі багато грошей (на сьогодні менше 200–300 гривень ніхто не дарує). Інші гості також не мають права дарувати менше, ніж куми. Таким чином, на весіллі дарують близько 50 тис. гривень. Пізніше ці куми хрестять дітей⁷.

Матеріали експедиції показують процес трансформації традиційної побутової культури і водночас більшої стабільності на території Карпат, що спонукає етнологів до подальших досліджень.

Примітки

¹ Записано зі слів Калини Блинди, 1951 р. н., жительки с. Верхній Бистрий Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

² Горленко В. Ф. Рибальство // Українці. Історико-етнографічна монографія. – К., 2005. –Т. 2. – С. 52.

³ Записано зі слів Ганни Сличко, 1931 р. н., жительки с. Верхні Ворота Воловецького р-ну Закарпатської обл.

⁴ Записано зі слів Анни Григи, 1933 р. н., жительки с. Верхні Ворота Воловецького р-ну Закарпатської обл.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Записано зі слів Федора Росади, 1928 р. н., жителя с. Колочава Міжгірського р-ну Закарпатської обл.